

סקירות ספרים

גדעון כ"ץ, 'הנפש גדולה והחיים קטנים – שניות הנפש וסכסוכיה על פי "פיידון" ועל פי "מדינה" לאפלטון'. ירושלים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשס"ה.

הקורא העברי אינו מתברך בריבוי ספרים הדנים בפילוסופיה היוונית ולכן הפרסום של מחקרו של גדעון כ"ץ בתורת הנפש של אפלטון הוא אירוע המסב קורת רוח רבה לאוהבי הדעת בארץ. אך ערכו של הספר אינו מסתכם בעצם הופעתו: לפנינו מחקר מעניין, מעמיק וחדשני שתורם תרומה חשובה להבנתנו את הגותו של אחד מענקי הפילוסופיה המערבית. מעמדו זה של אפלטון הפך את הדיאלוגים שלו למושא לפרשנות כבר בתקופה העתיקה ושטף הספרות הפרשנית המוקדשת לפילוסופיה האפלטונית על שלל היבטיה לא נדלה עד היום. בנסיבות הללו לומר מילה חדשה, לעצב מבט חדש על הדברים אשר נבחנו מכל הזוויות האפשריות על-ידי פרשנים רבים על דורותיהם, אינו דבר פשוט. ואכן בספר שלפנינו כלולה מילה חדשה.

הספר מהווה ניתוח פילוסופי של תפיסת הנפש של אפלטון. סוגיית הנפש הינה אחת המרכזיות בהגותו של אפלטון והיא נדונה בדיאלוגים רבים. ברם, הדיון אפלטוני הפרושי לאורך כתביו מעמיד קושי פרשני רב מכיוון שהדברים הנאמרים במקומות שונים אינם מתחברים לכלל תפיסה עקיבה אחת. יש המפרשים חוסר עקיבות זו בתור שינוי אשר חל בתפיסתו של אפלטון את הנפש, ויש הסבורים שהיא מעידה כי אפלטון כלל לא הצליח להגיע לדעה מגובשת בנושא. בפולמוס פרשני זה בוחר גדעון כ"ץ גישה שלישית, קשה מכולן, המניחה עקיבות ואחידות בתפיסה האפלטונית את הנפש.

כמימרה מנחה לספר שלו בחר גדעון כ"ץ את הפסוק של הרקליטוס: "גבולות הנפש לא תמצא כלכתך, לו גם תעבור כל דרך. לוגוס כה עמוק יש לה" (פר' 115). הבחירה הזאת היא משמעותית, שהרי המחבר מציע לראות את תורת הנפש של אפלטון כמעין פירוש לתפיסת הנפש של הרקליטוס אשר היה, כנראה, הפילוסוף הראשון שייחס לנפש תוכן קוגניטיבי.

במוקד הדיון של הספר עומדים הדיאלוג "פיידון", אשר רובו ככולו מוקדש לדיון על הנפש, והחלקים הרלוונטיים מן הדיאלוג "מדינה" ("פוליטיאה"). לפי הדעה הפרשנית הרווחת, תפיסת הנפש ב"פיידון" וזו שב"מדינה" שונות זו מזו ומהוות שני שלבים שונים בהתפתחות תורת הנפש של אפלטון. כ"ץ יוצא נגד הדעה הזאת ומציע פרשנות אשר לפיה הדיונים הללו הם דיונים חלקיים ב"שניות הנפש" ולכן מתיישבים היטב זה עם זה ומתחברים לתפיסה עקיבה אחת.

המעמד האונטולוגי שאפלטון מקנה לנפש הוא מעמד ביניים: הנפש נמצאת בתווך בין עולם האידיאות לבין העולם הגשמי. השאלה היא מה הדבר אומר לגבי טבעה של הנפש, דהיינו, כיצד מתרגם אפלטון את השניות האונטית הזאת למונחים פסיכולוגיים. הנפש, מבהיר המחבר, היא "מעין תופעה" במובן זה שהיא מכילה ריבוי, ומטעם זה אפלטון מחיל עליה את עקרון הסתירה החלש. ברם, הנפש שבחייה בעולם התופעות, כשהיא מחוברת לגוף, מנוגדת לנפש כפי שהיא בהווייתה המקורית והאמיתית. הדיכוטומיה האפלטונית כאן, גורס כ"ץ, אינה בין נפש לגוף, כפי שמקובל לחשוב, אלא חוצה את הנפש עצמה.

תמיכה לטענה זאת מוצא כ"ץ בתורת ההיזכרות המוצגת, מלבד ב"פיידון", גם ב"מנון" ו"פיידרוס". המחבר מצביע על ההיבט הפסיכולוגי של ההיזכרות, ההיבט שבדרך כלל נעלם מעיני הפרשנים המתמקדים במשמעות ההכרתית של התורה. תורת ההיזכרות, טוען המחבר, מעלה תפיסה שלפיה הנפש, לפי טבעה האמיתי, היא ה"זוכר", ואילו הנפש הפנומנלית היא ה"נוכר". ושוב, הדיכוטומיה שמתגלית כאן אינה בין נפש לגוף אלא השניות בתוך הנפש עצמה, דהיינו, בין הנפש כ"מעין תופעה" לנפש בהווייתה האמיתית והנצחית. על כן, טוען המחבר, אין להבין את ההיזכרות כאירוע זמני החושף את עברה של הנפש אלא כחשיפה של המהות המבנית והעל-זמנית שלה.

לפי כ"ץ, ב"פיידון" השניות עומדת ביסוד הדיון על הנפש. בהוכחה השלישית של אלמות הנפש טוען סוקרטס כי הגוף החי אינו תופעה אלא רק דומה לה, זאת משום שהגוף חי בגלל החיים הכלולים בנפש המנפישת אותו. ניתוח של ההוכחה השלישית והמהלכים הקודמים לה מראה כי מטרת החקירה האפלטונית היא גילוי הווייתה האמיתית של הנפש, ואילו הדרך המובילה לגילוי זה היא החקירה של הנפש כפי שהיא מתגלית בחייה הפנומנליים, שהרי ההוכחה השלישית מצביעה על מקור ה"חיים", בדיוק כפי שתורת ההיזכרות מגלה את מקור ה"ידע". הגילויים של הידיעה ושל החיים הם אלה המובילים לגילוי של המקור הטרגיס-פנומנלי שלהם, הנפש כהווייתה.

בפרק האחרון של ספרו בוחן גדעון כ"ץ את סכסוכי הנפש כפי שהם מוצגים ב"מדינה" וב"פיידון" ומציע הסבר אחדותי לשני מיני הסכסוכים הללו. סכסוכי הנפש ב"מדינה" מתוארים כמבני הנפש הנגזרים זה מזה באופן עוקב, כאשר ההשתלשלות מתחילה מהנפש של הפילוסוף וממשיכה לפי הסדר היורד של התבוננות שבכל מבנה ומבנה. העובדה כי הגזירה היא מהנפש של הפילוסוף מצביעה על כך כי הסכסוך טמון כבר בנפשו.

הסכסוך בנפש של הפילוסוף מתואר ב"פיידון". הסכסוך הזה נובע מחוסר היכולת של הנפש להשתקע בתוך עצמה, ואילו סכסוכי הנפש הנדונים ב"מדינה" הם הסכסוכים בין חלקי הנפש כשהיא מתכחשת לטבעה האמיתי ותופסת את עצמה כ"מעין תופעה".

לכן, גורס המחבר, כל הסכסוכים הללו נמצאים על ציר אחד: הכישלון של הנפש להשתקע בתוך עצמה, כפי הדרישה המפורשת של תורת ההיזכרות, גורר ביטול של המימד הטרנסצנדנטי של הנפש ושקיעתה לקיומה הפנומנלי המאופיין בסכסוכים המתוארים ב"מדינה".

כפי שציינתי לעיל, הפירוש לתפיסת הנפש ב"פידון" וב"מדינה" המוצג בספר הוא חדשני. אך ערכו של פירוש אינו נמדד רק על פי חדשנותו: פירוש ראוי לשמו חייב להיצמד למילה הכתובה ולהישען על טיעון חד וקולע. ואם פירוש עומד בדרישות הפורמליות האלה, עדיין נותרת שאלה מהותית: במה פירוש זה עדיף מן הפירושים האחרים. ואכן הפרשנות של גרעון כ"ץ את הטקסט האפלטוני, שהוא קורא בשפת המקור, לעולם אינה מאבדת זיקה למילה הכתובה והטיעון הפרשני והפילוסופי שלו הולם ושקוף. אשר לשאלת העדיפות של הפירוש המוצע, הסבר שאינו דורש להניח חוסר עקיבות מצד הפילוסוף עדיף, כמובן, מהסבר שנאלץ להניח זאת.

ניתן לומר כי בפירוש שלו מממש גרעון כ"ץ את הדרישה שאפלטון מפנה לפילוסוף: לראות את האחד מעל הרבים. ריבוי הדיונים האפלטוניים בנפש מסתיר מעינינו את ה"אחד" ויוצר בנו את הרושם של חוסר עקיבות ושינוי תפיסתי. המחבר מצביע על ה"אחד" והמאחד שבדיונים הרבים הללו, האחד המאפשר לראות בהם גילויים שונים וחלקיים של אותה תפיסה קוהרנטית אחת, והיא שניות הנפש.

ולבסוף מילת ביקורת. השניות שבתוך הנפש אינה מבטלת את השניות בין גוף לנפש, שגם לה ישנם ביטויים רבים בכתביו של אפלטון. שתי הדיכוטומיות מתקיימות זו לצד זו, ויש להניח, משתלבות זו בזו. דיון מקיף בשאלה כיצד אפלטון משלב בין שתי הדיכוטומיות היה משלים את התמונה.

אריה פינקלברג